

Πολυειδική εθνογραφία: ένα περίγραμμα των προοπτικών της διερεύνησης των αλληλεπιδράσεων ανθρώπου-περιβάλλοντος στις ανθρωπολογικές επιστήμες

Παναγιώτης Πόζογλου

Περίληψη

Το κυρίως θέμα του άρθρου αποτελεί η παρουσίαση της μεθόδου της πολυειδικής εθνογραφίας καθώς και οι προοπτικές της στη διερεύνηση των σχέσεων του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον γύρω του. Προς αυτή την κατεύθυνση, επιχειρείται αρχικά μια σύντομη αναδρομή στους προϊστορικούς χρόνους όπου και άρχισε η διαμόρφωση των σχέσεων αυτών. Κατόπιν γίνεται μια ανασκόπηση της διερεύνησής τους από τις ανθρωπολογικές επιστήμες μέχρι και την εμφάνιση και θεσμοθέτηση της μεθόδου της πολυειδικής εθνογραφίας, αλλά και ορισμένων θεωρητικών και μεθοδολογικών πτυχών της. Στη συνέχεια, τα παραπάνω βρίσκουν πρακτική εφαρμογή στις εθνογραφικές σημειώσεις που ακολουθούν. Ειδικότερα πρόκειται για μια πολυτοπική /πολυειδική εθνογραφία που αντλεί τα δεδομένα της από δια ζώσης επιτόπια έρευνα και παρατήρηση σε διάφορες περιοχές του Νομού Αττικής. Κεντρικός άξονας αυτής της μελέτης περίπτωσης αποτελεί η χαρτογράφηση των σχέσεων ανθρώπου-χλωρίδας με γνώμονα τις χωρικές εκφάνσεις τους στον αστικό χώρο αλλά και εκείνον της περιφέρειας. Το σύνολο του κειμένου συνιστά μια παρουσίαση της χρησιμότητας και ευελιξίας της εν λόγω υποκατηγορίας της εθνογραφικής μεθόδου.

Λέξεις κλειδιά: πολυειδική εθνογραφία, αλληλεπιδράσεις του ανθρώπου με τη φύση, χαρτογράφηση χωρικών εκφάνσεων, οικοσύστημα, εθνογραφία.

Multispecies ethnography: an outline of the prospects of researching human-environment interactions in the anthropological sciences

Panagiotis Pozoglou

Abstract

The main topic of the article is the presentation of the method of multispecies ethnography and its prospects in the investigation of the relations between man and the natural environment around him. To this end, a brief review of aspects from prehistoric times is first attempted, where the formation of these relationships began. A review is then made of the investigation of these relationships by the anthropological sciences up to the emergence and institutionalization of the method of multispecies ethnography, and of certain theoretical and methodological aspects of this method. These are then put into practice in the ethnographic notes that follow. In particular, this is a multicited multispecies ethnography that draws its data from on-site fieldwork and observation in various areas of the region of Attica. The central focus of this case study is the mapping of human-flora relations in terms of their spatial manifestations, in urban and rural areas. The whole text constitutes a presentation of the usefulness and flexibility of said subcategory of the ethnographic method.

Keywords: multispecies ethnography, human interactions with nature, spatial mapping, ecosystem, ethnography.

Εισαγωγή

Η πολυειδική εθνογραφία (*multispecies ethnography*) αποτελεί, μαζί με την ψηφιακή εθνογραφία, μια από τις πιο πρόσφατες εξελίξεις στην ανθρωπολογική μεθοδολογία. Με τον όρο *πολυειδική εθνογραφία* εννοούμε τη σχετικά καινούρια εθνογραφική μεθοδολογική προσέγγιση που επαναξιολογεί τη δυνατότητα δράσης των μη ανθρώπινων οργανισμών, ενώ ταυτόχρονα διερευνά την κοινωνική, ιστορική και οικολογική συνδεσιμότητα τους με τον ανθρώπινο βίο (Locke κ.ά., 2018). Η πολυειδική εθνογραφία ενδιαφέρεται συνεπώς για τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό του περιβάλλον, εστιάζοντας σε όλες τις πτυχές της οι οποίες με τη σειρά τους ποικίλουν ανά πολιτισμό. Οι μελέτες πολλαπλών ειδών καλλιεργούν επίσης την περιβαλλοντική αφύπνιση με την ευρεία έννοια ως πρακτική ύπαρξης στον κόσμο και κατά συνέπεια, ως αναγνώριση του πλήθους των σχέσεων μέσω των οποίων εμείς και άλλα είδη συν-κατασκευάζουμε σημειολογικά και υλικά τους κόσμους μας.

Η βασικότερη διαφορά με τους λεγόμενους *ψηφιακούς τόπους* είναι πως η χλωρίδα και η πανίδα, παρά την όλο και αυξανόμενη επέκταση του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, ήταν πάντοτε *εδώ* και απασχόλησαν από νωρίς το σύνολο των ανθρωπολογικών επιστημών. Το ενδιαφέρον αυτό μοιάζει διαρκώς αυξανόμενο. Αυτό φαίνεται όχι μόνο από την εδραίωση της μεθόδου της πολυειδικής εθνογραφίας αλλά και από την ανάπτυξη κλάδων όπως η εθνοβιολογία, η ανθρωποζωολογία, η εθνοβοτανική, η περιβαλλοντική/οικολογική λαογραφία κ.α.

Εντός της κοινωνικοπολιτισμικής ανθρωπολογίας/εθνολογίας, εκπρόσωποι καινοτόμων προσεγγίσεων, όπως ο Marvin Harris (1987) στο πλαίσιο της πολιτισμικής οικολογίας και ειδικότερα του πολιτισμικού υλισμού (Γκέφου-Μαδιανού, 2011: 77-80), ανέδειξαν τη σημασία μιας ολιστικής, οικολογικής προσέγγισης του πολιτισμού. Αντίστοιχοι ερευνητές στον τομέα της αμερικανικής αρχαιολογίας, όπως οι Stewart και Setzler -εκπρόσωποι μιας λειτουργιστικής και οικολογικής προσέγγισης- επίσης κινήθηκαν προς μια παρόμοια κατεύθυνση (Trigger, 2006: 287-288). Η ανάπτυξη κλάδων όπως η περιβαλλοντική αρχαιολογία (Renfrew & Bahn, 2013: 227-242) επίσης αποτελεί αντίστοιχο παράδειγμα. Υποπεδία της φυσικής/βιολογικής ανθρωπολογίας, όπως η παλαιοανθρωπολογία επίσης έχουν ένα ολιστικό, οικολογικό πρίσμα για την ερμηνεία της ανθρώπινης δραστηριότητας στο παρελθόν (Jurmain κ.ά., 2014: 271-274).

Ωστόσο παρά την ανυπολόγιστη σημασία των παραπάνω εξελίξεων εντός της ευρύτερης ανθρωπολογικής επιστήμης, η συστηματική εθνογραφική διερεύνηση των σχέσεων του ανθρώπου με τη χλωρίδα και την πανίδα άργησε να συμβεί. Αξίζει να σημειωθεί πως η Αμερικανική Ανθρωπολογική Εταιρεία (AAA) συμπεριέλαβε στον κώδικα δεοντολογίας της το ζωικό βασίλειο και γενικότερα το φυσικό περιβάλλον μόλις το 1992 (Γκέφου-Μαδιανού, 2024: 162-163). Ενδεχομένως λοιπόν η εμφάνιση της πολυειδικής εθνογραφίας να αποτελεί την αποκρυστάλλωση των παραπάνω, καθώς και την ευρεία αποδοχή εντός των ανθρωπολογικών επιστημών ότι οι σχέσεις του ανθρώπου με το σύνολο του οικοσυστήματος και όλων των έμβιων όντων εντός αυτού ήταν πάντοτε εξαιρετικά δυναμικές.

Το παρόν άρθρο έχει διττό στόχο: τη διερεύνηση των σχέσεων ανθρώπου-φύσης με τα θεωρητικά και μεθοδολογικά εργαλεία των ανθρωπολογικών επιστημών, καθώς και το να παρουσιάσει τη μέθοδο της πολυειδικής εθνογραφίας. Τα παραπάνω θα επιτευχθούν μέσα από συγκεκριμένους άξονες. Αρχικά, θα γίνει μια σύντομη αναδρομή στους προϊστορικούς χρόνους όπου ξεκίνησαν να διαμορφώνονται με πιο εντατικούς ρυθμούς οι σχέσεις του ανθρώπινου είδους με τα υπόλοιπα στα πλαίσια των οικοθέσεων τους. Στο πλαίσιο αυτό επιλέγονται ορισμένα παραδείγματα αντιπροσωπευτικά της αντίστοιχης θεματικής στην εν λόγω εποχή. Στην επόμενη ενότητα θα παρατεθούν ορισμένες θεωρητικές και μεθοδολογικές εκφάνσεις της πολυειδικής εθνογραφίας, εμπλουτισμένες με σύντομες αναφορές σε σχετικά εθνογραφικά παραδείγματα και μελέτες από την ελληνική και τη διεθνή βιβλιογραφία των ανθρωπολογικών επιστημών.

Τέλος, πριν διατυπωθούν συμπεράσματα, τα παραπάνω θα τεθούν σε εφαρμογή στο πλαίσιο μιας μελέτης περίπτωσης. Μια πολυτοπική πολυειδική εθνογραφία που αποσκοπεί να χαρτογραφήσει τις σχέσεις του ανθρώπου με τη χλωρίδα ανιχνεύοντας ποικίλες εκφάνσεις τους. Η έρευνα αυτή διεξήχθη δια ζώσης, σε διάφορες περιοχές της Αττικής. Όλα τα παραπάνω θα αποτελέσουν μια προσπάθεια ανάδειξης της χρησιμότητας αλλά και της ευελιξίας της εν λόγω μεθόδου, ενθαρρύνοντας έτσι και άλλες αντίστοιχες μελέτες από έλληνες ερευνητές έτσι ώστε η μέθοδος να εδραιωθεί και στην ευρύτερη ανθρωπολογική πρακτική της χώρας και όλα τα επιστημονικά πεδία που αυτή περιλαμβάνει.

Στοιχεία της Σχέσης του Ανθρώπου με τη Φύση κατά τους Προϊστορικούς Χρόνους

Οι οικοθέσεις των ειδών είναι εκ φύσεως δυναμικές. Ειδικότερα, η ανθρώπινη οικοθέση ορίζεται ως: η χωρική, οικολογική και κοινωνική σφαίρα που περιλαμβάνει όλους τους κοινωνικούς εταίρους, τα αντιληπτικά πλαίσια και τις οικολογίες ατόμων, ομάδων και κοινοτήτων ανθρώπων και των άλλων ειδών με τα οποία συμβιώνουν ή ζουν κοντά τους (Fuentes, 2023: 45-46). Η αλληλεπίδραση με το φυσικό περιβάλλον συναντάται και στις οικοθέσεις ανθρωπίδων πριν την εμφάνιση του *Homo sapiens*. Ενδεικτικά, πρόσφατες αναλύσεις οδοντικών καταλοίπων πληθυσμών της Ιβηρικής χερσονήσου δείχνουν την προσαρμοστικότητα των πληθυσμών *Homo neanderthalensis* στις περιβαλλοντικές συνθήκες, με βάση τις διατροφικές συνήθειες (Strimenopoulos και Lozano 2024: 1-13).

Ο *Homo sapiens* συνέχισε με όλο και αυξανόμενους ρυθμούς να κινείται προς την ίδια κατεύθυνση. Αυτή η αλληλεπίδραση αφορά στοιχεία όπως το διαδεδομένο μοντέλο οργάνωσης των κυνηγοτροφοσυλλεκτικών κοινωνιών, τη μεταγενέστερη εξημέρωση ορισμένων ειδών από τη χλωρίδα και την πανίδα των οικοσυστημάτων, την κατασκευή φραγμάτων και τη δημιουργία οικισμών μέχρι και τη δημιουργία αστικών κέντρων σε μεταγενέστερες εποχές. Ωστόσο κατά την προϊστορία, οι μορφές αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον φαίνεται να εμπίπτουν σε δύο κατηγορίες: τις χρηστικές και τις παρεμβατικές. Ειδικότερα παρακάτω θα εξεταστούν υπό αυτό το πρίσμα ορισμένα παραδείγματα από την παλαιολιθική μέχρι και την νεολιθική εποχή.

Στο πλαίσιο του κειμένου, ως χρηστική αλληλεπίδραση ορίζεται εκείνη κατά την οποία ο άνθρωπος αναγνωρίζει μια χρησιμότητα σε άλλα έμβια όντα. Τα τελευταία, εμμέσως καθοδηγούμενα από την ανθρώπινη δραστηριότητα χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο ήδη υφιστάμενων πολιτισμικών και κοινωνικών δομών. Ο ίδιος ο κυνηγοτροφοσυλλεκτικός τρόπος ζωής αποτελεί αμάλγαμα ενός συνόλου σχέσεων χρηστικής αλληλεπίδρασης με τη φύση, διότι οι πρακτικές που περιλαμβάνονται σε αυτόν έχουν ως κίνητρα την εύρεση τροφής και γενικότερα την επιβίωση. Ενδιαφέρον ωστόσο παρουσιάζει η πρακτική της εξημέρωσης ζωικών ειδών, όπως η περίπτωση της οικόσιτης γάτας. Στην πραγματικότητα πρόκειται για μια «αυτοεξημέρωση». Με την όρο αυτό εννοούμε τα βιολογικά, οικολογικά και ηθολογικά αποτελέσματα μεταβλητών των εξελικτικών διεργασιών ενός είδους, οι οποίες είναι σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητες αρχικά από την ανθρώπινη δράση όμως καταλήγουν να την επηρεάζουν αλλά και να επηρεάζονται από αυτή.

Αν πάρουμε το παράδειγμα της οικόσιτης γάτας, κατανοούμε πως μόλις ο άνθρωπος αντιλήφθηκε τη χρησιμότητα της συμπεριφοράς της, την ενέταξε στο πολιτισμικό του σύστημα και στην καθημερινότητα του. Ειδικότερα, οι ημιοικόσιτες και αργότερα οι οικόσιτες γάτες έκαναν την εμφάνισή τους κατά την ύστερη παλαιολιθική και πρώιμη νεολιθική περίοδο, στους πρώτους αγροτικούς οικισμούς (Bulliet, 2005: 154-156). Η μόνιμη εγκατάσταση των ανθρώπων σε συνδυασμό με τις αγροτικές τους δραστηριότητες ευνόησε τη συσσώρευση πληθυσμών μικρών αιλουροειδών γύρω από τα χωριά.

Σύμφωνα με τον Bulliet (2013), αυτό οφείλεται σε δύο παράγοντες. Πρώτον, οι άνθρωποι αποθήκευαν ένα σημαντικό μέρος της παραγωγής σιτηρών για τις άγονες περιόδους του έτους, μια πρακτική που προσέλκυε τρωκτικά από τα οποία οι γάτες τρέφονταν. Δεύτερον, οι θηρευτές των τελευταίων έμεναν μακριά από τους οικισμούς καθώς οι ντόπιοι άνθρωποι πληθυσμοί -για τη δική τους ασφάλεια- φρόντιζαν να τους περιορίζουν εκτός των ορίων των οικισμών. Έτσι, η ανθρώπινη δραστηριότητα έφερε τα μικρά αυτά θηλαστικά κοντά στους οικισμούς λόγω της αφθονίας της τροφής (τρωκτικά), αλλά και της ύπαρξης ενός ασφαλούς περιβάλλοντος χωρίς μεγαλύτερους θηρευτές. Οι άνθρωποι με τη σειρά τους διατηρούσαν έτσι την ακεραιότητα των αποθεμάτων των σιτηρών τους για τους χειμωνιάτικους μήνες.

Η εξημέρωση του σκύλου -ή μάλλον των εξελικτικών προγόνων του- κατά την παλαιολιθική περίοδο αποτελεί επίσης παράδειγμα χρηστικής αλληλεπίδρασης. Πρόσφατες έρευνες έχουν δείξει ότι η πρώτη καταγεγραμμένη περίπτωση εξημέρωσης ζώου αφορά τα είδη της οικογένειας *Canidae* και χρονολογείται περίπου 33.000 χρόνια πριν. Πρόκειται για το εύρημα στη νότια Σιβηρία που, σε αντίθεση με άλλες κυνίδες που έχουν εμφανιστεί ανά τα χρόνια, είναι πλέον βέβαιο ότι ανήκει στο ίδιο γένος και οικογένεια με τον σημερινό σκύλο (Druzhkova κ.ά., 2013: 1-6). Άλλωστε, η ύπαρξη του ήδη εξημερωμένου σκύλου στην ύστερη παλαιολιθική περίοδο έχει καταγραφεί επαρκώς σε πρόσφατες τρισδιάστατες μορφομετρικές κρανιακές αναλύσεις (Drake κ.ά., 2015: 1-8). Νωρίτερα τα

ζώα αυτά χρησίμευαν ως βοήθεια στο κυνήγι, αργότερα απέκτησαν και άλλες χρήσεις ενώ απομακρύνονταν όλο και περισσότερο γενετικά και μορφολογικά από τους λύκους προγόνους τους.

Ως παρεμβατικές μορφές αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με το περιβάλλον, ορίζονται οι πρακτικές που συνειδητά επεμβαίνουν στη φύση. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται κυρίως περιπτώσεις εξημέρωσης της γλωρίδας των οικοσυστημάτων. Σε αντίθεση με τα ζώα, τα φυτά δεν εκδηλώνουν στον ίδιο βαθμό τη δυνατότητα εμπρόθετης δράσης (*agency*), κατά τις αλληλεπιδράσεις τους με τον άνθρωπο. Μεταξύ άλλων παραδειγμάτων ξεχωρίζει η εξημέρωση του σιταριού. στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής μπορούμε να κάνουμε λόγο για μια συνθήκη «ανθρώπινης επιλογής», στον αντίποδα της φυσικής.

Η παρουσία εξημερωμένων φυτικών ειδών σε απανθρακωμένα υπολείμματα μιας αρχαιολογικής θέσης αποτελεί μεν ισχυρό δείκτη ενός αγροτικού τρόπου ζωής, αλλά παρέχει και πολύ πιο συγκεκριμένες πληροφορίες. Με βάση τέτοια υπολείμματα, παρατηρείται ένα ενδιαφέρον στοιχείο στη μορφολογία του σιταριού και του κριθαριού που καλλιεργούνταν. Μια στερεότητα του στελέχους στο σιτάρι και στο κριθάρι η οποία αποτελεί μια φυσική μετάλλαξη που επιτρέπει σε ένα μέρος του πληθυσμού των ειδών αυτών να διατηρεί τους σπόρους του. Αυτό όμως δεν ευνοεί την αναπαραγωγή της ομάδας των φυτών που εκδηλώνει αυτή τη μετάλλαξη, καθώς οι σπόροι δεν πέφτουν στο έδαφος. Παρά λοιπόν το γεγονός πως η μετάλλαξη αυτή δεν μπορεί να επιβιώσει στο φυσικό περιβάλλον, είναι σε θέση να επιβιώσει στο ανθρωπογενές. Δηλαδή ο άνθρωπος μπορεί να καταναλώνει αυτή την ποικιλία σιταριού ευκολότερα και έτσι φρόντισε να τη φυτέψει στα χωράφια του.

Παραδείγματα αναφορικά με την εξημέρωση του σιταριού αποτελούν, το χωριό Ασουάντ στην όαση της Δαμασκού καθώς και το Νετίβ Χαγκντούντ στην κάτω κοιλάδα του ποταμού Ιορδάνη (Cauvin, 2000: 52-56). Οι καλλιέργειες αυτές οδήγησαν σταδιακά στην ειδογένεση αρκετών νέων παραλλαγών που εξυπηρετούσαν τον άνθρωπο, λόγω της απομόνωσης των πληθυσμών που παρουσιάζουν τις αντίστοιχες μεταλλάξεις. Βέβαια, πρέπει να αναφερθεί πως η γενικότερη διαδικασία της ειδογένεσης χωρίζεται σε πολλές επιμέρους υποκατηγορίες και πως η εκδήλωση της χρονικά ποικίλει ανάλογα το είδος, το οικοσύστημα και άλλες παραμέτρους (Futuyma, 1995: 281-310).

Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν, οι προϊστορικοί χρόνοι στο σύνολό τους φαίνεται να συνέβαλαν καθοριστικά στη διαμόρφωση των σχέσεων του ανθρώπινου είδους με τα υπόλοιπα έμβια όντα. Η διάκριση, όμως, μεταξύ παρεμβατικών και χρηστικών μορφών αλληλεπίδρασης δεν αρκεί για να αποτυπώσει την πολυπλοκότητα που απέκτησαν έκτοτε οι αλληλεπιδράσεις ανθρώπου-φύσης. Αναφέρω για παράδειγμα τις έννοιες της αισθητικής και της ιδιοκτησίας που έχουν αναπτυχθεί τους δυτικούς κυρίως πολιτισμούς στο πέρασμα των αιώνων. Το σίγουρο είναι πως η συνεχής διεύρυνση και επέκταση του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και των πολιτισμικών δομών του, η μετέπειτα συμπίεση του χώρου και του χρόνου μέσω των ψηφιακών τεχνολογιών και οι αλλαγές που επέφεραν καθιστούν τη διμερή διάκριση που αναπτύχθηκε σε αυτή την ενότητα παραπάνω από ελλιπή. Τα σκοτεινά αυτά σημεία είναι σε θέση να φωτίσει η μέθοδος της πολυειδικής εθνογραφίας.

Θεωρητικά και Μεθοδολογικά Ζητήματα της Πολυειδικής Εθνογραφίας

Χρήσιμη αφετηρία αποτελεί η διαπίστωση ότι η επιτόπια έρευνα περιλαμβάνει μεθοδολογίες που ενδεχομένως να αλλάζουν ανάλογα με την εκάστοτε προς διερεύνηση θεματική (Eriksen, 2001: 60). Υπό αυτό το πρίσμα μπορεί να ειπωθεί πως η πολυειδική εθνογραφία είναι μια τέτοια περίπτωση κατά την οποία η εθνογραφική επιτόπια έρευνα παρουσιάζει απόκλιση από το αρχικό πρότυπο της εθνογραφικής μεθόδου σε τέτοιο βαθμό που έχει θεμελιωθεί ως διακριτή υποκατηγορία της πρώτης.

Μπορεί η πολυειδική εθνογραφία να αποτελεί μια σχετικά πρόσφατη εξέλιξη, όμως η γενικότερη ενασχόληση με τη γλωρίδα και την πανίδα υπήρξε ανέκαθεν μια από τις θεματικές των εθνοανθρωπολογικών επιστημών (δηλ. εκείνων που ερευνούν την κοινωνία και τον πολιτισμό). Ο Lewis Henry Morgan (1868) είχε κάνει παραλληλισμούς, σε αντίστοιχη μονογραφία του, σχετικά με τις διαδικασίες απόκτησης και μεταβίβασης της κατασκευαστικής γνώσης μεταξύ καστόρων και ανθρώπων. Ανάμεσα σε άλλους μεταγενέστερους ανθρωπολόγους που διερεύνησαν τις αλληλεπιδράσεις ανθρώπων-ζώων, ξεχωρίζει το έργο του Gregory Bateson (2000) αναφορικά με τις διεργασίες επικοινωνίας μεταξύ ανθρώπων και δελφινιών. Δεν λησμονείται επίσης η σημασία μελετών άλλου χαρακτήρα, όπως η ενασχόληση της δομικής ανθρωπολογίας με τις τοτεμικές ταξινομήσεις διαφόρων εθνοτικών ομάδων (Levi-Strauss 1966: 70-129). Μέσω αυτών αναδείχθηκε η τάση του ανθρώπου να αντιλαμβάνεται τη θέση του στον κόσμο σε σχέση με τα υπόλοιπα είδη.

Αργότερα, στα τέλη του 20ού αιώνα, ξεκίνησε μια ακόμα πιο συστηματική διερεύνηση των σχέσεων των ανθρώπων με τα υπόλοιπα έμβια όντα, συμπεριλαμβάνοντας όλο και περισσότερα από τα τελευταία. Σημείο αναφοράς αυτής της τάσης υπήρξε η έκθεση *The Multispecies Salon* στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια το 2010 αλλά και το τότε ετήσιο συνέδριο της Αμερικανικής Ανθρωπολογικής Εταιρείας (Kirksey & Helmreich, 2010: 556-562). Αρχισαν έτσι να πληθαίνουν οι εθνογραφικές προσεγγίσεις που αφορούσαν είδη εντός αλλά και εκτός του ζωικού βασιλείου, όπως φυτά, μύκητες και μια πληθώρα μικροοργανισμών. Έκτοτε, συχνό φαινόμενο υπήρξε και η συνεργασία επιστημόνων από διαφορετικά ανθρωπολογικά πεδία. Δεν είναι τυχαίο ότι την ίδια χρονιά δημοσιεύτηκε μια καινοτόμα μελέτη στο πλαίσιο της προσέγγισης της εθνοπρωτεοντολογίας που αφορούσε τις αλληλεπιδράσεις ανθρώπων και μακάκων στο Μπαλί της Ινδονησίας (Fuente, s 2010: 600-619).

Σε μεγάλο βαθμό, οι βασικοί άξονες γύρω από τους οποίους κινείται η πολυειδική εθνογραφία ως προσέγγιση είναι τρεις: οι συμβολικές εκφάνσεις του πολιτισμού, η φυσιολογία-μορφολογία των ειδών και η συμπεριφορά-οικολογία τους. Οι άξονες αυτοί αντιπροσωπεύουν –είτε ατομικά είτε συνδυαστικά– τις βασικές θεματικές που απασχόλησαν και απασχολούν τους ερευνητές εντός εθνοανθρωπολογικών πεδίων όπως η κοινωνική και πολιτισμική ανθρωπολογία/εθνολογία και η λαογραφία, που έχουν ασχοληθεί με τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ ανθρώπου και έμβιων όντων.

Ο άξονας του συμβολισμού καλύπτει ένα ευρύ φάσμα πολιτισμικών δομών. Παράδειγμα αποτελούν τα θρησκευτικά και συμβολικά συστήματα των πολιτισμών καθώς και οι τελετουργικές πρακτικές τους. Η ανάλυση ενός τέτοιου συστήματος συνήθως εστιάζει στη νοηματοδότηση του φυσικού κόσμου από τον άνθρωπο. Η επιλογή αυτή δεν αποτελεί τυχαίο γεγονός, είναι γνωστή η παρουσία ζώων και φυτών σε όλες τις γνωστές μυθολογίες του κόσμου. Σε εκείνες των ιθαγενών λαών της Αμερικής, υπάρχουν παραδείγματα όπως η μυθική προέλευση του καλαμποκιού ή η φιγούρα του κογιότ (Bastian & Mitchell, 2004: 70-83), η παρουσία της οποίας στους θρύλους των Winnebago έχει καταταχθεί από τον Paul Radin (1987) στο αρχέτυπο του *trickster*. Αντίστοιχα, στη νορβηγική μυθολογία οι λύκοι Hati και Skoll, καθόριζαν τη μετάβαση από μέρα σε νύχτα και το αντίστροφο (Lindow, 2001: 163-164 και 273). Η σημασία του άξονα ωστόσο δεν περιορίζεται μονάχα στην έρευνα των συμβολικών συστημάτων του παρελθόντος. Σημερινοί αυτόχθονες πολιτισμοί όπως οι Chorang του Νότιου και Κεντρικού Νεπάλ επίσης έχουν φιγούρες που σχετίζονται με την αλληλεπίδραση των ατόμων με το οικοσύστημα που τους περιβάλλει. Παράδειγμα αποτελεί ο θεός του κυνηγιού, ο Namrung, ο οποίος -μεταξύ άλλων- τιμάται μέσω ενός κυνηγιού στο οποίο είναι παρόν υποχρεωτικά και ένας *rande* (σαμάνος) (Riboli, 2008: 252-253). Συγχρονικά επίσης, λαοί με γραπτή ιστορία έχουν επίσης έναν πλούτο αντίστοιχων συμβόλων και τελεουργιών.

Η ελληνική λαογραφία έχει και εκείνη ασχοληθεί με τον άξονα του συμβολισμού. Μια τέτοια περίπτωση αποτελεί η ανάλυση και καταγραφή του ρόλου των Αγίων Προστατών των ζώων και οι αντίστοιχες λαϊκές τελεουργίες του παραδοσιακού ελληνικού πολιτισμού (Βαρβούνης, 2018: 235-242). Η λατρεία των συγκεκριμένων Αγίων αναδεικνύεται έτσι ως ένα κατεξοχήν παράδειγμα θεματικής, στην οποία το συμβολικό, το τελετουργικό και οι παραλλαγές τους χαρτογραφούν την πορεία των αντιλήψεων των ανθρώπων για τα άλλα έμβια όντα στο χρόνο.

Κλάδοι, όπως εκείνος της εθνομουσικολογίας, επίσης ερευνούν αντίστοιχα τελετουργικά και συμβολικά φαινόμενα, όπως οι μιμήσεις ζώων στο πλαίσιο μουσικοχορευτικών δρώμενων (Keeling, 2012: 234-265). Τονίζεται σε κάθε περίπτωση πως η μελέτη των παραλλαγών των συμβολικών συστημάτων με άξονα τις αλληλεπιδράσεις με τα άλλα είδη παραμένει πάντοτε επίκαιρη. Άλλωστε, όπως σημείωσε ο Victor Turner (1967), τα σύμβολα χαρακτηρίζονται από μια εγγενή πολυσημία. Εκείνη με τη σειρά της οδηγεί στον αέναο πολλαπλασιασμό των παραλλαγών αυτών εντός και εκτός ενός πολιτισμικού συστήματος.

Ο δεύτερος άξονας, εκείνος της φυσιολογίας και της μορφολογίας στην πολυειδική εθνογραφία, εστιάζει συνήθως στην πορεία των έμβιων όντων ως βιολογικά είδη εξετάζοντας θεματικές όπως η συνεξέλιξη των ειδών (coevolution) και οι επιπτώσεις αυτής στη μορφολογία και φυσιολογία τους. Στην έρευνά της η Heather Anne Swanson (2017) κατάφερε μέσα από την ανάλυση ωτολίθων και λεπιών σολομών του Ειρηνικού ωκεανού, να αποκτήσει πρόσβαση σε ένα «ιστορικό αλληλεπιδράσεων» του είδους αυτού με εκείνο του ανθρώπου. Έρευνες όπως αυτή δείχνουν πως οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ειδών εγγράφονται στην ίδια τη βιολογική ταυτότητά τους και

καθορίζουν εν μέρη την εξελικτική πορεία τους. Αξίζει να επισημανθεί ωστόσο πως ο άξονας αυτός σχεδόν ποτέ δεν επιλέγεται ως αποκλειστικό σημείο εστίασης μελετών στις ανθρωπολογικές επιστήμες που βασίζονται στην εθνογραφική μέθοδο, καθώς αποσκοπούν σε ένα πιο ολιστικό πρίσμα.

Ο τρίτος και τελευταίος άξονας που αναφέρθηκε παραπάνω είναι αυτός της συμπεριφοράς και της οικολογίας, ο οποίος πολλές φορές λειτουργεί ως συνδυαστικός κρίκος των άλλων δύο αξόνων. Αποτελεί δεδομένο, πως η συμπεριφορά αποτελεί το άθροισμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ γονιδιώματος και εξωτερικού περιβάλλοντος (Χιντήρογλου και Στάικου, 2020: 41). Επομένως, στο πλαίσιο της πολυειδικής εθνογραφίας οι παράμετροι της συμπεριφοράς και της οικολογίας συνδέονται στενά. Μια έννοια που ενδεχομένως να εμποδίζει την υιοθέτηση αυτού του πρίσματος είναι εκείνη του ενστίκτου. Στην καθομιλουμένη συχνά γίνεται επίκληση σε αυτή την αφηρημένη έννοια ως έναν απόλυτο και συνάμα αόρατο ρυθμιστή της συμπεριφοράς των ζώων, συμπεριλαμβανομένου ενίοτε και του ανθρώπου. Αντίθετα, στον επιστημονικό χώρο αυτή η υπεραπλουστευμένη θεώρηση της συμπεριφοράς έχει εκλείψει.

Ένας από τους θεμελιωτές του κλάδου της ηθολογίας, ο Niko Tinbergen, διέκρινε τέσσερις τύπους βιολογικών ερμηνειών της συμπεριφοράς (Kalat, 2020: 3-8): τη φυσιολογική (=διερεύνηση της σχέσης εγκεφάλου-συμπεριφοράς), την οντογενετική (=διερεύνηση του πώς αναπτύχθηκε η κάθε συμπεριφορά), την εξελικτική (=διερεύνηση του πώς η ικανότητα αυτή εξελίχθηκε από τις ικανότητες άλλων συγγενικών ειδών) και τη λειτουργική (=διερεύνηση του πώς τα άτομα επωφελούνται από την εκδήλωση της εκάστοτε συμπεριφοράς). Έκτοτε, μάλιστα, έχουν προστεθεί στη μελέτη της συμπεριφοράς των ζώων και παράμετροι, όπως η μάθηση και οι οικολογικές επιρροές, καθιστώντας την έννοια του ενστίκτου ακόμα πιο παραπλανητική. Σε κάθε περίπτωση, ο τρίτος άξονας όχι μόνο αποτελεί *sine qua non* στοιχείο της μεθόδου της πολυειδικής εθνογραφίας, αλλά και μια πραγματική παράμετρο στη λειτουργία κάθε οικολογικού και πολιτισμικού συστήματος.

Επομένως, ο εθνογράφος, χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της πολυειδικής εθνογραφίας, ενδεχομένως να κληθεί να υιοθετήσει τους παραπάνω θεωρητικούς άξονες σε ένα ενιαίο ολιστικό πρίσμα. Αυτό, διότι μια τέτοια προσέγγιση συμπεριλαμβάνει όλες τις πτυχές του σύνθετου φαινομένου της αλληλεπίδρασης μεταξύ διαφορετικών οργανισμών και διευκολύνει την ορθή ερμηνεία των φαινομένων που παρατηρούνται στο εθνογραφικό πεδίο. Έπειτα, η προσοχή του εθνογράφου στρέφεται στον άνθρωπο, στην κοινωνία και στον πολιτισμό του, με αφορμή τον οποίο ξεκίνησε η ερευνητική διαδικασία, ώστε να διατυπώσει τα πορίσματα της έρευνας. Ζωτική σημασία σε κάθε περίπτωση έχει το γεγονός πως μια πολυειδική εθνογραφία δεν πρέπει να είναι σε θεωρητικό πλαίσιο ούτε αμιγώς ανθρωποκεντρική αλλά ούτε και να αγνοεί το αντικείμενο των ανθρωπολογικών επιστημών που είναι ο άνθρωπος. Χρειάζεται μια ισορροπία.

Έχοντας αναπτύξει ορισμένους θεωρητικούς άξονες, σε αυτό το σημείο θα γίνει μια αναφορά σε ορισμένα μεθοδολογικά στοιχεία της πολυειδικής εθνογραφίας. Αρχικά, μπορεί να είναι είτε μονοτοπική είτε πολυτοπική, όπως κάθε εθνογραφική έρευνα. Αυτό εξαρτάται από την κατά

περίπτωση θεματική. Επιπλέον, οι φάσεις-βήματα της εθνογραφικής έρευνας (Βαρβούνης και Κούζας, 2019: 276-291) παραμένουν σε μεγάλο βαθμό ως έχουν και στην πολυειδική εθνογραφία. Μοναδική διαφορά σε ορισμένες περιπτώσεις είναι οι παγιωμένες και ανελαστικές ερευνητικές συνθήκες που περιλαμβάνει η διερεύνηση ορισμένων οργανισμών.

Για παράδειγμα, έστω ότι μια έρευνα αφορά τη σχέση των ανθρώπων με τη χλωρίδα μιας περιοχής· σε μια τέτοια περίπτωση είναι αυτονόητο ότι το συμμετοχικό σκέλος της συμμετοχικής παρατήρησης (*Participant Observation*) αφορά αποκλειστικά τους πρώτους. Αυτό δεν σημαίνει, όμως, πως η παρατήρηση της ανάπτυξης των φυτών και οι χωρικές μετατοπίσεις και προσαρμογές τους στο χώρο στερούνται σημασίας. Το πεδίο, εξάλλου, είναι μια εμπειρία που βιώνουν ταυτόχρονα και ο ερευνητής και οι πληροφορητές, ενώ η παρατήρηση από μόνη της αποτελεί εκτός από μεθοδολογικό εργαλείο και κοινωνική συμπεριφορά (Corans, 2004: 29, 134-137). Κοινώς, η παρουσία και μόνο του ερευνητή πολλές φορές είναι αρκετή για να επηρεάσει το σύνολο των οργανισμών του οικοσυστήματος-πεδίου. Οι μηχανισμοί αντίδρασης σε εξωτερικά ερεθίσματα δεν είναι ανθρώπινο μονοπώλιο.

Τέλος, ωφέλιμο είναι να επιδιώκεται μια αποστασιοποίηση του εθνογράφου από τη *βιοπολιτισμική εγγύητά* του (*biocultural proximity*) σε σχέση με τον πολιτισμό και το είδος του. Ο παραπάνω όρος ορίζεται στο πλαίσιο του κειμένου ως η τάση του ατόμου να σκέφτεται εθνοκεντρικά και «ειδοκεντρικά». Το πρώτο –όπως έχει αναλυθεί εκτεταμένα στην υπάρχουσα ανθρωπολογική βιβλιογραφία– σημαίνει προσκόλληση στις νοηματοδοτήσεις του οικείου πολιτισμού του ατόμου. Αντίστοιχα, το δεύτερο αναφέρεται σε εκείνες του είδους του. Για παράδειγμα, έχει διατυπωθεί σε σχετική μελέτη (Ingold, 2021: 78-82) πως στις δυτικές κοινωνίες *πρόσωπο* σημαίνει μονάχα άνθρωπος. Προκειμένου δηλαδή ένα άλλο είδος να προσεγγίσει την έννοια του προσώπου, πρέπει να εκδηλώσει ανθρώπινες συμπεριφορές ή να μετέχει ενεργά στον ανθρώπινο βίο. Έτσι, μπορεί να διαπιστωθεί πως δημιουργούνται «πολιτισμικές αλληλουχίες ειδών» από το λιγότερο ανθρώπινο είδος στο περισσότερο, για παράδειγμα: *κισσός < μέλισσα < ποντίκι < σκύλος < χιμπατζής < άνθρωπος*. Μπορεί οι αλληλουχίες αυτές να ποικίλουν ανά πολιτισμό, ομάδα ή ακόμα και άτομο, αυτό ωστόσο δεν καθιστά τη συνειδητοποίηση της ύπαρξης τους λιγότερο σημαίνουσα και ερευνητικά γόνιμη.

Όλα τα παραπάνω αναδεικνύουν την πολυειδική εθνογραφία ως μια σύνθετη θεωρητικά και μεθοδολογικά πρακτική, οι δυνατότητες της οποίας δεν θα μπορούσαν να γίνουν επαρκώς αντιληπτές δίχως την παράθεση μιας σύντομης μελέτης περίπτωσης εντός του κειμένου.

Χαρτογράφηση Πολυ-ειδικών Πρακτικών Ανθρώπου-Χλωρίδας στον Αστικό και Αγροτικό Χώρο: Μια Μελέτη Περίπτωσης

Τα παραπάνω βρίσκουν εφαρμογή σε μεγάλο βαθμό στην εθνογραφική έρευνα της οποίας στοιχεία θα παρατεθούν στη συνέχεια. Η έμφαση δίνεται κυρίως σε επιτόπια έρευνα που διεξήχθη στην Ανθοκομική Έκθεση του Δήμου Κηφισιάς την άνοιξη του έτους 2024. Ωστόσο, η εθνογραφία μπορεί

να θεωρηθεί πολυτοπική (multisited), καθώς θα παρατεθούν και δεδομένα που συλλέχθηκαν από άλλες περιοχές του Νομού Αττικής, όπως ο Δήμος Μαραθώνα ή ο Δήμος Περιστερίου, αλλά και από το κέντρο της Αθήνας. Στόχος της έρευνας αποτέλεσε η χαρτογράφηση ορισμένων πτυχών των αλληλεπιδράσεων των ανθρώπων με τα φυτά του περιβάλλοντός τους και των νοσηματοδοτήσεων που προκύπτουν από αυτές, οι οποίες διαμορφώνουν και διαμορφώνονται μέσα από μια σειρά από χωρικές, οικολογικές και πολιτισμικές συνιστώσες. Παρακάτω, στον πίνακα 1 αναγράφονται τα στοιχεία, ο αριθμός και η κωδικοποίηση των πληροφορητών της έρευνας, ενώ στον πίνακα 2 υπάρχει ένας κατάλογος στον οποίο συγκεντρώνονται τα είδη φυτών που αναφέρονται στο κείμενο.

Κωδικοποίηση	Φύλο	Ηλικία	Επάγγελμα-Ιδιότητα
INF-1	Γυναίκα	82	Συνταξιούχος
INF-2	Άντρας	75	Συνταξιούχος
INF-3	Γυναίκα	58	Επιχειρηματίας
INF-4	Γυναίκα	50	Κοιν. Λειτουργός
INF-5	Άντρας	56	Κοιν. Λειτουργός
INF-6	Γυναίκα	30	Βρεφονηπιοκόμος
INF-7	Γυναίκα	28	Μουσειολόγος
INF-8	Άντρας	23	Φοιτητής
INF-9	Γυναίκα	48	Δημ.Υπάλληλος

Πίνακας 1: Στοιχεία πληροφορητών

Κατάλογος Διωνυμικής Ονοματολογίας Ειδών
<i>Brugmansia arborea</i>
<i>Ailanthus altissima</i>
<i>Hedera helix</i>
<i>Tribulus terrestris</i>
<i>Amaranthus retroflexus</i>
<i>Urtica dioica</i>
<i>Acanthus mollis</i>
<i>Ipomoea indica</i>
<i>Catharanthus roseus</i>
<i>Pelargonium graveolens</i>

Πίνακας 2: Κατάλογος με τις επιστημονικές ονομασίες των ειδών που εξετάστηκαν με τη σειρά που αναφέρθηκαν στο κείμενο.

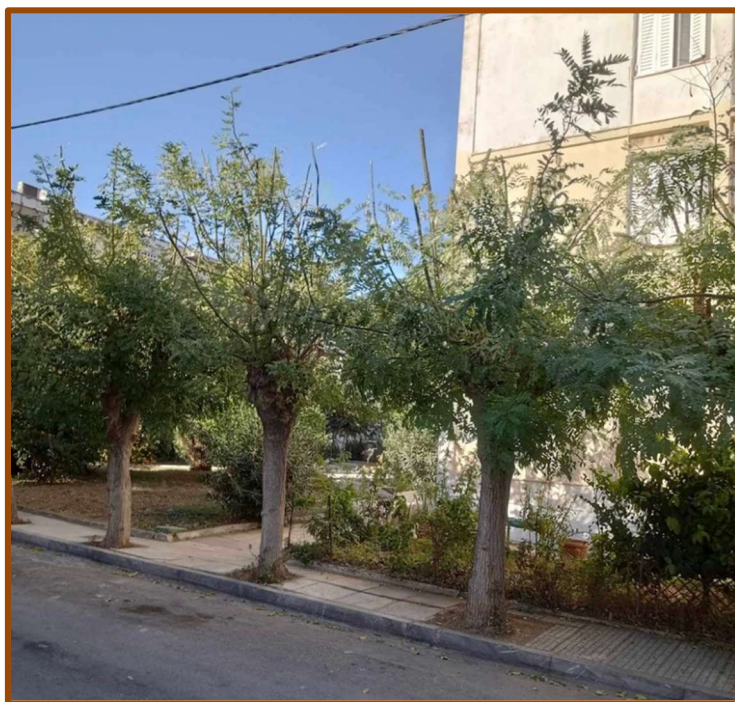
Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι σχέσεις του ανθρώπου με τη φύση έχουν εδώ και αιώνες υπερβεί την αρχική διμερή διάκριση μεταξύ χρηστικών και παρεμβατικών μορφών αλληλεπίδρασης. Πλέον, οι έννοιες της ιδιοκτησίας και της αισθητικής πλαισιώνουν την εν λόγω διάκριση και αυτό είναι κάτι που φαίνεται και στον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό. Επί παραδείγματι, υπάρχουν σε διάφορους δημόσιους αλλά ταυτόχρονα μη πολυσύχναστους χώρους, φυτεμένα εσπεριδοειδή δέντρα. Συνήθως πρόκειται για λεμονιές και νεραντζιές. Μια τέτοια περίπτωση είναι και η λεμονιά έξω από το σπίτι της INF-1. Στο παρτέρι όπου είναι φυτεμένο το δέντρο υπάρχει και μια πληθώρα άλλων φυτών. Η πληροφορήτρια αλλά και οι γείτονές της έχουν οικειοποιηθεί τα φυτά αυτά –κάθε διαμέρισμα έχει και τα δικά του, δεν ανήκουν όλα σε όλους– διότι, όπως υποστηρίζουν, τα φροντίζουν εδώ και χρόνια. Στην περίπτωση της INF-1 και της λεμονιάς, παρατηρείται μια σύνδεση μεταξύ σώματος και οικίας που, σύμφωνα με τον Victor Buchli, έχει αναλυθεί εκτενώς στις ανθρωπολογικές επιστήμες (Γιαλούρη κ.ά., 2012: 255-261). Στην προκειμένη περίπτωση, η διεύρυνση των ορίων της οικίας ώστε να περιλαμβάνεται και η λεμονιά εξυπηρετεί τις ανάγκες του βιολογικού σώματος, εξασφαλίζοντας ένα απόθεμα φρούτων για την ιδιοκτήτρια και τους οικείους της.

Αντίστοιχα, στο ίδιο παρτέρι ο INF-2 ο οποίος είναι και ο ίδιος κάτοικος της ίδιας πολυκατοικίας, έχει φυτέψει το ανθοφόρο φυτό *Brugmansia arborea*. Ο ίδιος οδηγήθηκε στην απόφαση αυτή πριν από χρόνια λόγω των ιδιαίτερων κίτρινων λουλουδιών του, καθώς και της ευχάριστης μυρωδιάς τους κατά τις νυχτερινές ώρες. Μια διέγερση των αισθήσεων της όρασης και της όσφρησης που παραπέμπει σε μια διευρυμένη αντίληψη της αισθητικής ως έννοιας, πέραν του οπτικού στοιχείου. Τα δυο φυτά που αναφέρθηκαν, κλαδεύονται, ποτίζονται και επιβλέπονται σε καθημερινή βάση από τους «ιδιοκτήτες» τους.

Εικ. 1: *Ailanthus altissima* ως αγριόχορτο, Δήμος Περιστερίου.

Από τον μεθοριακό χώρο του παρτεριού –μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου– ο αναλυτικός φακός στρέφεται τώρα στους δρόμους της Αθήνας αλλά και των προαστίων της Αττικής. Στο ανθρωπογενές αυτό περιβάλλον παρατηρούνται φυτά που, στο πλαίσιο της καθομιλουμένης, κατατάσσονται ημικά (δηλ. από τη σκοπιά των ίδιων των υποκειμένων) στην αρκετά ευρεία κατηγορία, «αγριόχορτα». Στα φυτά αυτά συγκαταλέγονται πολλά διαφορετικά μεταξύ τους είδη, τα οποία φυτρώνουν σε μέρη όπως πεζοδρόμια, έξω από αυλές, σε δρόμους ακόμα και εσωτερικά ή εξωτερικά σε δημόσια παρτέρια με άλλα φυτά. Ένα από αυτά είναι το φυτό *Ailanthus altissima* (εικόνες 1 και 2), το οποίο είναι πολυετές φυτό, ταχείας ανάπτυξης σε τέτοιο σημείο που θεωρείται χωροκατακτητικό είδος (*invasive species*). Η INF-3 θεωρεί την παρουσία του έξω από το κατάστημα της ένδειξη παραμέλησης της περιοχής από τις δημοτικές αρχές. Η έννοια της ύλης εκτός τόπου της Mary Douglas (2006), περιγράφει πλήρως τη νοσηματοδότηση των χωροκατακτητικών ειδών ταχείας ανάπτυξης, όπως το *Ailanthus altissima*, από τους πολίτες της Αθήνας.

Εικ. 2: *Ailanthus altissima* ως διακοσμητικό δέντρο σε πεζοδρόμιο, Δήμος Αιγάλεω

Άλλο ένα κοινό είδος αυτής της κατηγορίας είναι ο κισσός *Hedera helix*. Πρόκειται για ένα αναρριχητικό φυτό το οποίο αναπτύσσεται αρκετά γρήγορα και εξαπλώνεται σε τέτοιο βαθμό που κάτω από τα φύλλα και ανάμεσα από τα κλαδιά του, στο σύντομο διάστημα λίγων μηνών, διαμορφώνεται ένα ολόκληρο μικροοικοσύστημα που αποτελείται από έντομα, μύκητες και ενίοτε μικρά τρωκτικά. Εκτός από τα πεζοδρόμια, εμφανίζεται και σε κήπους.

Κατά τις περιπτώσεις αυτές, οι ιδιοκτήτες των τελευταίων, όπως ο INF-2, το θεωρούν «ενοχλητικό φυτό», καθώς προκειμένου να περιοριστεί η εξάπλωση του χρειάζεται συνεχώς κλάδεμα.

Τα φυτά αυτά ωστόσο μπορεί να εμπίπτουν και στην κατηγορία της χρηστικής αλληλεπίδρασης ανθρώπου-φύσης, μερικές φορές και με αισθητικό πρόσημο. Αυτό συμβαίνει όταν ο άνθρωπος καταφέρνει να τα προσαρμόσει στις απαιτήσεις του. Το πρώτο φυτό συναντάται σε μορφή δέντρου σε παρτέρια πολυσύχναστων πλατειών ως διακόσμηση του χώρου και πάροχος ίσκιου τις ζεστές μέρες του έτους. Ο κισσός χρησιμοποιείται πολλές φορές ως μέσο μιας αισθητικά ικανοποιητικής για τα άτομα, οριοθέτησης του χώρου του κήπου τους μέσω της καθοδηγούμενης ανάπτυξης του επάνω στα κάγκελα και σε άλλες μορφές περιφραξής του χώρου.

Στο σύνολό της, η κατηγορία «αγριόχορτα» αποτελεί μια πολιτισμική κατασκευή, οι νοηματοδοτήσεις της οποίας ποικίλουν, προσαρμόζονται και αναπροσαρμόζονται συνεχώς στο χώρο και στο χρόνο. Άλλα είδη της κατηγορίας αυτής μπορούν να είναι μεταξύ άλλων το *Tribulus terrestris*, το *Amaranthus retroflexus*, το *Urtica dioica* και το *Acanthus mollis*.

Έξω από το αστικό περιβάλλον, στην περιφέρεια, παρατηρούνται και εκεί παρόμοιες καταστάσεις. Σημαντική διαφορά, ωστόσο, αποτελεί η μεγαλύτερη ποικιλία ειδών που κάποιος μπορεί να συναντήσει. Ένα αναρριχητικό φυτό που σε γενικές γραμμές χρησιμοποιείται και αυτό για την οριοθέτηση του χώρου από τους ιδιοκτήτες είναι το αιθαλές και πολυετές *Ipomoea indica*. Όπως όμως φαίνεται στην εικόνα 2, το φυτό αυτό σε μια περίπτωση έχει καταφέρει να ανέβει προς την κατεύθυνση της κολώνας ηλεκτροδότησης. Επιπλέον έχει εξαπλωθεί και στο πεζοδρόμιο. Πιθανό είναι το ενδεχόμενο η εξάπλωση του να γίνεται ανεκτή από τους κατοίκους, λόγω της μεγάλης διάρκειας της ανθοφορίας του, για αισθητικούς φυσικά λόγους. Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί και για φυτά όπως το *Catharanthus roseus*, το οποίο, παρά το γεγονός πως δεν είναι αναρριχητικό, διατηρεί τον αισθητικό παράγοντα και ως εκ τούτου αναπτύσσεται ανενόχλητο και εκτός του χώρου ενός κήπου.

Εικ. 3: *Catharanthus roseus*, Δήμος Μαραθώνα.

Με βάση τη σύντομη αυτή αναφορά σε διαφορετικά είδη φυτών και τη σχέση τους με τον άνθρωπο αλλά και το ανθρωπογενές περιβάλλον, μπορούν να διατυπωθούν ορισμένα συμπεράσματα. Οι μεταβλητές που ρυθμίζουν την αλληλεπίδραση των ανθρώπων με τα φυτά είναι τέσσερις: η χρηστικότητα, η παρεμβατικότητα, η αισθητική και η ιδιοκτησία. Κάθε αλληλεπίδραση εμπίπτει σε τουλάχιστον δύο από τις παραπάνω κατηγορίες (για παράδειγμα βλ. εικόνα 4). Οι τελευταίες αποτελούν συμβολικές νοηματοδοτήσεις των ειδών των φυτών από τον άνθρωπο με βάση τις πρωτογενείς (π.χ. τροφή) ανάγκες του αλλά και άλλες που αφορούν τις παραμέτρους της ιδιοκτησίας και της αισθητικής.

Εικ. 4: Η γλωρίδα ως διακόσμηση και ιδιοκτησία, Δήμος Καλλιθέας.

Τα φυτά, ωστόσο, δεν αποτελούν παθητικούς δέκτες της συμπεριφοράς του ανθρώπου και της επιβολής της οικολογίας του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος σε αυτά. Φυτρώνουν σε χαραμάδες τοίχων, σε κενά στην ασφαλτόστρωση των δρόμων, εξαπλώνονται παραπάνω από τα όρια του κήπου. Τα φυτά στην προσπάθεια να εξυπηρετήσουν τις πρωτογενείς ανάγκες της μορφολογίας και φυσιολογίας τους, δηλαδή την αναζήτηση ηλιακού φωτός και την εξασφάλιση θρεπτικών συστατικών, διαμορφώνουν τις δικές τους χωρικές πρακτικές.

Ο άνθρωπος δημιουργεί συμβολικές κατηγορίες, όπως τα «αγριόχορτα», προκειμένου να κατατάξει σε αυτές τα φυτά των οποίων οι χωρικές πρακτικές δεν συμβαδίζουν με τις δικές του. Επρόκειτο δηλαδή για τα φυτά που «φυτρώνουν εκεί που δεν τα σπέρνουν», όπως αναφέρει η γνωστή παροιμία που έχει καταγραφεί σε αντίστοιχο έργο του Νικολάου Πολίτη (1963) και συναντάται στον ελληνικό χώρο μέχρι σήμερα. Αν ληφθεί υπόψη το γεγονός πως ο παροιμιακός λόγος ενός λαού διαμορφώνεται από τη συλλογική βιοσοφία των ατόμων, μπορεί να γίνει αντιληπτή η σημασία της

παρουσίας μη ανθρώπινων ειδών σε αυτή την έκφραση του λαϊκού πολιτισμού. Παρά το γεγονός λοιπόν πως γενικότερα τα φυτά «φύτρωναν πριν τα σπείρουν» οι άνθρωποι, στο ανθρωπογενές περιβάλλον υπερέχει η χωρική πρακτική του ανθρώπου. Ένα φυτό κάνει τη μετάβαση από «άγριο» σε «οικείο», όταν εισέρχεται στο συμβολικό πλαίσιο των τεσσάρων μεταβλητών που αναφέρθηκαν.

Προκειμένου να γίνει περαιτέρω κατανοητή η αλληλεπίδραση των τριών αξόνων (συμβολισμός-νοηματοδότηση, φυσιολογία-μορφολογία, συμπεριφορά-οικολογία) με τις παραπάνω τέσσερις μεταβλητές, επιλέγεται η εστίαση σε μια κατηγορία χώρων του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Πρόκειται για τους χώρους που διαμορφώνονται από τον άνθρωπο προκειμένου να εκτέμπουν μια «φυσικότητα». Εκείνοι είναι συνήθως δημόσιοι, προσεκτικά επιμελημένοι και φιλοξενούν εκδηλώσεις. Πρόκειται λοιπόν για χώρους τεχνητής φυσικότητας όπου η έννοια της φύσης καθορίζεται μονάχα από το ανθρώπινο είδος και τις πολιτισμικές δομές του. Ένας τέτοιος χώρος είναι το Άλσος Κηφισιάς, στο οποίο φιλοξενήθηκε η 70^η Ανθοκομική Έκθεση του Δήμου.

Σε αυτήν συμμετέχουν παραδοσιακά μεγάλες αλυσίδες καταστημάτων αλλά κυρίως μικρότερου βεληνεκούς επιχειρήσεις. Πλαισιώνεται επίσης από ψυχαγωγικές δράσεις για όλες τις ηλικίες, την παρουσία ποικίλων τμημάτων του Δήμου, φιλανθρωπικές οργανώσεις, εκπαιδευτικά σεμινάρια αγροτικής εκπαίδευσης ελαιοκομίας και μελισσοκομίας. Σύμφωνα με τους INF-4 και INF-5, η έκθεση λειτουργεί ως πόλος έλξης του κόσμου και κατ' επέκταση αποτελεί ένα ιδανικό μέρος για την ενημέρωση σχετικά με άλλες δράσεις μη περιβαλλοντικού χαρακτήρα, όπως οι υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας. Κατά τους ίδιους η έκθεση φιλοδοξεί να αποτελέσει μια αποτύπωση του ιδιαίτερου χαρακτήρα του Δήμου. Δεν απουσιάζουν βέβαια και οι περιπτώσεις που το περιβαλλοντικό-φυσικό στοιχείο συμπορεύεται με άλλα, όπως το παιδαγωγικό και το καλλιτεχνικό.

Στο αντίστοιχο περίπτερο, η INF-6, βρεφονηπιοκόμος, πραγματοποιούσε δραστηριότητες ζωγραφικής που αποσκοπούν να φέρουν τα παιδιά σε επαφή με τον φυσικό κόσμο με δημιουργικούς τρόπους με σημείο αναφοράς τις εικαστικές τέχνες. Αντίστοιχα, στο χώρο υπάρχει και μια έκθεση φωτογραφίας με θέμα τα τέσσερα στοιχεία της φύσης (γη, φωτιά, αέρας, νερό). Ο φοιτητής και υπεύθυνος για την επίβλεψη και παρουσίαση της έκθεσης, INF-7, ανέφερε πως όλα τα έργα που περιλαμβάνονται είναι φοιτητών και πως η φύση μπορεί να αποτελέσει πηγή έμπνευσης για τον καλλιτέχνη. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως η Ανθοκομική Έκθεση συνοδεύεται από μια δωρεάν ψηφιακή εφαρμογή ξενάγησης και παιχνιδιοποίησης. Συνολικά φαίνεται πως η έκθεση συνδυάζει μια πληθώρα στοιχείων πλην του φυσικού που έχουν κοινωνικό, εκπαιδευτικό, καλλιτεχνικό, διαφημιστικό και γενικότερα πολιτισμικό, και άρα αμιγώς ανθρώπινο χαρακτήρα.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη της INF-8, μουσειολόγου και εκπροσώπου του Μουσείου Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας κατά την οποία, η έκθεση δεν αρκεί για να αλλάξει συνειδήσεις αναφορικά με τις αρνητικές επιπτώσεις που έχει η ανθρώπινη δραστηριότητα στον πλανήτη. Πράγματι, η λέξη κλειδί είναι το «ανθρώπινο». Η έκθεση φαίνεται πως αποτελεί ένας χώρος μιας

τεχνητής και επιλεκτικής «φυσικότητας». Όλα τα φυσικά στοιχεία είναι προσεκτικά επιλεγμένα σε συνάρτηση με τις ανάγκες του ανθρώπου.

Έτσι, παρά το γεγονός ότι, σύμφωνα με την INF-9, απαγορεύονται τα ψεύτικα φυτά στο χώρο της έκθεσης, η τεχνητή φύση είναι παρούσα. Υπάρχει μάλιστα και μια πληθώρα εκδηλώσεων αυτής. Φυτά μέσα σε διακοσμητικά κήπου διαφόρων υλικών και σχημάτων που παραπέμπουν στο ανθρωπογενές περιβάλλον (πχ. ξύλινα αυτοκίνητα), πήλινα διακοσμητικά κήπου σε σχήματα ζώων του δάσους και κοσμήματα με διακόσμηση εμπνευσμένη από φυτά. Τα περίπτερα πλαισιώνονται από τον ευρύτερο χώρο του άλσους ο οποίος, όπως και η ίδια η έκθεση αποτελεί μια πολιτισμική νοηματοδότηση μιας ιδανικής, «αστικής» φύσης. Παρτέρια με εποχιακά ανθοφόρα φυτά, σημεία που ο κόσμος θεωρεί κατάλληλα για να φωτογραφηθεί και μια τεχνητή μικρή λίμνη που ανακόπτει, βίαια σχεδόν, την ανάπτυξη ενός δέντρου σε σημείο που εκείνο έχει βγει εν μέρη από το χώμα. Η ειδοποιός διαφορά ενός τέτοιου χώρου από έναν φυσικό βιότοπο είναι πως ο πρώτος αποτελεί αποτέλεσμα της εννοιολόγησης και δραστηριότητας ενός και μόνο είδους, του ανθρώπου, ενώ ο δεύτερος το άθροισμα της δραστηριότητας του συνόλου των ειδών του οικοσυστήματος. Αυτή η διαφορά φαίνεται πως είναι η πεμπουσία της διάκρισης ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος. Η έκθεση φαίνεται λοιπόν συνολικά να αποτελεί ένα δείγμα ενός είδους παρεμβατικής ανθρώπινης αισθητικής στο χώρο.

Εκτός των παραμέτρων της αισθητικής και της παρέμβασης κατά την αλληλεπίδραση των επισκεπτών της έκθεσης με τη γλωρίδα, αναγνωρίσιμες είναι και εκείνες της χρησιμότητας και της ιδιοκτησίας. Η χρησιμότητα εκπροσωπείται από τα είδη που πωλούνται και στα οποία συμπεριλαμβάνονται και άλλα εκτός των ανθοφόρων, εποχιακών και καλλωπιστικών φυτών που διεγείρουν ευχάριστα τις αισθήσεις της όρασης και της όσφρησης, λόγω των ιδιαίτερων μορφολογικών τους χαρακτηριστικών. Παραδείγματα αποτελούν είδη όπως η ρίγανη και το θυμάρι που χρησιμοποιούνται στη μαγειρική, εσπεριδοειδή και καρποφόρα δέντρα ή το *Pelargonium graveolens* γνωστό και ως σιτρονέλα, με εντομοαπωθητικές ιδιότητες.

Αναφορικά με την ιδιοκτησία, η κυριότερη διάσταση είναι το ότι πρόκειται για ένα εμπορικό δρώμενο. Οι άνθρωποι επισκέπτονται το χώρο προκειμένου να αποκτήσουν τα φυτά της αρεσκείας τους. Παρατηρείται, λοιπόν, πως η γλωρίδα προς πώληση μετατρέπεται από σύνολο ζωντανών οργανισμών σε σύνολο ζωντανών εμπορευμάτων. Θα αναφερθώ σε ένα περίπτερο αφιερωμένο στην ιαπωνική τέχνη μπονσάι. Το εν λόγω περίπτερο, αν και κλειστό, παρουσίαζε την εξής ιδιαιτερότητα: τα φυτά είχαν δεθεί με αλυσίδες προκειμένου να αποφευχθεί η κλοπή τους. Δεδομένης της νοηματοδότησης τους ως εμπόρευμα, αλλά και της σχετικά υψηλής οικονομικής αξίας τους σε σχέση με άλλα εμπορεύματα, η πρακτική αυτή δεν προκαλεί έκπληξη. Χρειάζεται να ληφθεί υπόψη επιπλέον πως τα συγκεκριμένα φυτά συνδυάζουν το σύνολο των παραμέτρων που αναπτύχθηκαν παραπάνω: έχουν υποστεί σε μεγάλο βαθμό την ανθρώπινη παρέμβαση στη μορφολογία τους σύμφωνα με την τεχνική μπονσάι, χρησιμεύουν ως διακόσμηση για τον χώρο –δείγμα μιας ασιατικής αισθητικής– και

φυσικά πωλείται το «δικαίωμα της ιδιοκτησίας» του εκάστοτε φυτού. Υπό αυτό το πρίσμα, κατά τον άνθρωπο της πόλης, αποτελούν άλλη μια εκδήλωση μιας «ιδανικής φύσης».

Πράγματι, το μοτίβο της αλληλεπίδρασης με μια επεξεργασμένη, τεχνητή, «ιδανική» φύση, επανέρχεται συνεχώς. Οι σχέσεις των πληροφορητών με τη μη τεχνητή φύση όμως παρουσιάζουν μια εντυπωσιακή ποικιλομορφία. Στην INF-8 αρέσει η πεζοπορία και γενικότερα κάθε είδους επαφή με τη φύση, ενώ στην INF-9 δεν αρέσουν δραστηριότητες όπως το camping. Επιπρόσθετα, ο INF-7 μιλούσε με ενθουσιασμό για την προσωπική συνεισφορά του στην έκθεση φωτογραφίας. Η εικόνα περιλάμβανε δυο κορίτσια καθισμένα στο ξέφωτο ενός πυκνού δάσους. Συνολικά πρόκειται για μια εικόνα που παραπέμπει σε κάτι μη αστικό. Όταν ερωτήθηκε για το που έγινε η συγκεκριμένη λήψη, ο φοιτητής απάντησε πως έγινε στο Άλσος Συγγρού. Υπάρχουν λοιπόν περιθώρια, ακόμα και στον πυκνοκατοικημένο χώρο ενός αστικού κέντρου για μια φύση που δεν ακολουθεί πιστά τις ανθρωπογενείς χωρικές παρεμβάσεις, αλλά εξακολουθεί να είναι ικανή να εντυπωσιάσει. Αυτού του είδους η φύση η οποία συνήθως βρίσκεται εκτός της πόλης καλεί τον σύγχρονο λαϊκό άνθρωπο να συνδεθεί μαζί της. Οι θεωρητικές συζητήσεις εντός του πεδίου της λαογραφίας για τη λεγόμενη νόθα αστικοποίηση του ελληνικού χώρου, κατά συνέπεια, παραμένουν πιο επίκαιρες από ποτέ. Η νόθα αυτή αστικοποίηση χρονολογείται ήδη από τις απαρχές του ελληνικού κράτους (Φίλιας, 1996: 77-83) και σύμφωνα με τον Αριστεΐδη Δουλαβέρα συνεχίστηκε και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο (Βαρβούνης κ.ά., 2012: 98-100). Η ημιτελής –χρησιμοποιώντας τον όρο του Μιχάλη Μερακλή– αυτή αστικοποίηση συνεχίστηκε και αργότερα. Σήμερα, όπως φαίνεται, οι αστικοί πληθυσμοί ακόμα εκδηλώνουν την τάση να επιστρέφουν σε συμβολικό επίπεδο στην ύπαιθρο.

Οι χώροι «δημόσιας χλωρίδας» (*Plant Publics*), είναι τόσο παλιοί όσο και η ίδια η έννοια της δημόσιας σφαίρας (π.χ. βοτανικοί κήποι, πλατείες κ.τ.λ.). Τέτοιοι χώροι είχαν ως σημείο αναφοράς τις πολυειδικές συναντήσεις (Hartigan, 2015: 481-507). Εντός της ευρύτερης περιοχής της Αττικής, σε δημόσιους χώρους, άνθρωποι και φυτά προσπαθούν να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες τους. Οι άνθρωποι εκείνες που γεννά ο πολιτισμός τους και τα φυτά εκείνες που προκύπτουν από τη φυσιολογία και μορφολογία τους. Οι διεργασίες που λαμβάνουν χώρα σε συμβολικό-πολιτισμικό επίπεδο είναι μηχανισμοί που εξασφαλίζουν την εδραίωση των όλο και αυξανόμενων –πολιτισμικής πάντα προέλευσης– αναγκών, ως σημαντικότερες από εκείνες των υπόλοιπων ειδών, συμπεριλαμβανομένων και των φυτών.

Η εννοιολογική κατηγορία των «αγριόχορτων», η νοηματοδότηση της φύσης ως χρηστική ή ως προϊόν το οποίο είναι κάτι που προσαρμόζεται παθητικά στις ανθρώπινες δράσεις, όλα είναι αλληλένδετα μεταξύ τους. Τα φυτά όμως απέχουν πολύ από αυτές τις νοηματοδοτήσεις· στην πραγματικότητα η δυνατότητά τους να διεγείρουν τις αισθήσεις των ανθρώπων ή να εξυπηρετούν τις πρωτογενείς ανάγκες τους αποτελούν μηχανισμούς που έχουν τελειοποιηθεί μετά από αιώνες δράσης της φυσικής επιλογής και άλλων μηχανισμών της αέναης διαδικασίας της εξέλιξης των ειδών. Όπως ο πολιτισμός, έτσι και η φύση είναι κάτι συνεχώς μεταβαλλόμενο, ικανό να προσαρμοστεί σε νέες

συνθήκες. Εκεί λοιπόν που η ανθρώπινη επιλογή μοιάζει να υπερέχει της φυσικής, η φυσική λειτουργεί με βάση αυτή αλλά δεν εξαρτάται από αυτή. Μπορεί να προσαρμοστεί άρτια στις ανάγκες του ανθρώπου -γιατί αυτό ωφελεί το εκάστοτε είδος-, αλλά αυτό δεν σημαίνει πως έχει υποταχθεί σε αυτές. Το σύνολο των παραμέτρων που αναλύθηκαν διαμορφώνουν συνεχώς το χώρο. Είτε πρόκειται για την περιφέρεια, είτε για κάποιο αστικό κέντρο, δεν μπορεί κανείς να αρνηθεί την ύπαρξη μιας σχεσιακότητας και μιας, κατά τον Tim Ingold (2021), συνεπιλογικής δημιουργίας του χώρου αλλά και του πολιτισμού.

Συμπεράσματα

Η πολυειδική εθνογραφία, αναδεικνύεται σε ένα χρήσιμο εργαλείο για τη χαρτογράφηση των σχέσεων των ανθρώπινων πολιτισμών με τη φύση. Επισημαίνει, επίσης, πως υπάρχει και η δυνατότητα αλλαγής στη νοηματοδότηση της έννοιας της φύσης και των ειδών που εκείνη περιλαμβάνει. Ήδη από παλαιότερες εθνογραφικές έρευνες σε άλλους πολιτισμούς, έχουν φανεί τέτοιες διαφορετικές νοηματοδοτήσεις και κατ'έπекταση σχέσεις με τη φύση. Όμως έκτοτε, στο πλαίσιο πιο κριτικών αναλύσεων, έχουν εμφανιστεί έννοιες όπως η οικο-αυθεντικότητα που πολλές φορές αναγκάζονται να οικειοποιούνται οι αυτόχθονες πολιτισμοί παρά τις αλλαγές που έχουν συμβεί έκτοτε στον πολιτισμό τους (Sissons, 2005: 66-67). Οι έννοιες αυτές –αν και χρήσιμες ενίοτε– δεν αναιρούν την πρακτική αξία που έχουν οι παραδοσιακές πρακτικές των πολιτισμών αυτών για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος (Balick & Cox, 2020: 188-190). Δεν μπορούμε συνεπώς να αναιρέσουμε και το γεγονός πως υπάρχουν και άλλοι τρόποι συνύπαρξης με τα υπόλοιπα είδη. Ο εντοπισμός αυτών χρειάζεται μια αληθινά ολιστική θεωρητική και μεθοδολογική προσέγγιση όπως η πολυειδική εθνογραφία.

Το παρόν άρθρο αποτελεί μια εξερεύνηση των προοπτικών της εν λόγω μεθόδου και όχι μια συστηματική μελέτη μιας συγκεκριμένης θεματικής. Οι σχέσεις του ανθρώπου και των ειδών γύρω του, που ξεκίνησαν από τους προϊστορικούς χρόνους, δεν υπήρξαν ποτέ στατικές στο χώρο και το χρόνο. Όσο χρήσιμη και αν έχει αποδειχθεί η διερεύνηση αυτών από το πρίσμα του ανθρώπου, χρειάζεται να λαμβάνονται υπόψη και τα υπόλοιπα είδη της εξίσωσης. Οι μορφές αλληλεπιδράσεων που αναλύθηκαν (χρηστικές, παρεμβατικές, αισθητικές και ιδιοκτησιακές) αποτελούν προϊόντα ανθρώπινων εννοιολογήσεων στο πλαίσιο του ανθρώπινου πολιτισμού. Τα υπόλοιπα είδη ωστόσο έχουν και αυτά τους μηχανισμούς δράσης τους οι οποίοι πρέπει να προσεγγίζονται ολιστικά και διαφορετικά ανά περίπτωση.

Όλα τα παραπάνω αποτελούν μια πρόσκληση για τους ερευνητές του ελληνικού χώρου για να συμπεριλάβουν την πολυειδική εθνογραφία στο μεθοδολογικό οπλοστάσιό τους. Ιδιαίτερα σε αβέβαιους καιρούς που η κλιματική αλλαγή και μια σειρά άλλων περιβαλλοντικών καταστροφών απειλούν να αλλάξουν οριστικά τον τρόπο ζωής των ανθρώπων, είναι σημαντικό οι ανθρωπολογικές επιστήμες να επιδιώκουν να εξερευνούν σε βάθος τη σχεσιακότητα που χαρακτηρίζει το σύνολο των

αλληλεπιδράσεων των έμβιων όντων κάθε οικοσυστήματος, είτε πρόκειται για το ανθρωπογενές περιβάλλον ενός αστικού κέντρου είτε για το φυσικό ενός δάσους.

Με αφορμή τις νοηματοδοτήσεις των σχέσεων ανθρώπου-φύσης, αξίζει να γίνει μια σύντομη αναφορά στη θεότητα Χετάγια των Ναγιάκα και των Μπέτε Κουρούμπα της Νότιας Ινδίας, η οποία ισοδυναμεί με τη φύση και για τους πρώτους νοηματοδοτείται ως κηδεμόνας ενώ για τους δεύτερους ως ένα είδος μυθικού προγόνου (Bird-David, 1990: 189-196). Και στις δύο περιπτώσεις η φύση θεωρείται κάτι τουλάχιστον ισότιμο με τον άνθρωπο, αν όχι σημαντικότερο, καθώς ο ίδιος εξαρτάται από εκείνη. Το φυτό που βρίσκεται σε μια γλάστρα αντίθετα εξαρτάται από τον άνθρωπο για τη φροντίδα του. Συνεπώς η νοηματοδότηση της φύσης στο πλαίσιο του τετραμερούς σχήματος χρησιμότητα-παρεμβατικότητα-ιδιοκτησία-αισθητική, θέτει τους υπόλοιπους οργανισμούς σε εξάρτηση με τον άνθρωπο. Κάτι τέτοιο όμως δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα τη στιγμή που ο τελευταίος χρειάζεται τη φύση για την επιβίωση του.

Η Ανθοκομική Έκθεση Κηφισιάς, και άλλες συναφείς δράσεις δεν θα μπορούσαν ποτέ να μην είναι τεχνητές καθώς αποτελούν ανθρώπινες πρωτοβουλίες που λαμβάνουν χώρα εντός του αστικού χώρου. Από την άλλη όμως συμβάλουν στη γνωριμία των ατόμων με το φυσικό περιβάλλον, έστω και εξ αποστάσεως. Δεν αποκλείεται, σε καμία περίπτωση, αυτό να μπορέσει να αποτελέσει και έναυσμα για τα άτομα να επισκεφθούν το φυσικό περιβάλλον και να προστατέψουν αυτό αλλά και τις πολιτισμικές πρακτικές γύρω από αυτό, όπως είναι ο αγροτικός και κτηνοτροφικός βίος ή η άυλη πολιτιστική κληρονομιά τοπικών παραλλαγών του πολιτισμού.

Συνοψίζοντας, η πολυειδική εθνογραφία είναι σε θέση να εξερευνήσει σε βάθος τις πολλαπλές εκδηλώσεις των σχέσεων του ανθρώπου και του οικοσυστήματος που τον περιβάλλει. Και τούτο, διότι εντάσσει σε ένα ενιαίο, ολιστικό πρίσμα το πώς ο άνθρωπος αλληλεπιδρά με τα άλλα είδη σε πολιτισμικό και συμβολικό επίπεδο, τις πτυχές των αλληλεπιδράσεων αυτών που αφορούν τη μορφολογία και φυσιολογία των ειδών και τέλος τις οικολογικές συνιστώσες και πλαίσια. Η εστίαση της εθνογραφικής μεθόδου και στα μη ανθρώπινα όντα αποκαλύπτει νέες δυναμικές όχι μόνο για το οικοσύστημα αλλά και για τη θέση του εκάστοτε πολιτισμού και κοινωνίας σε αυτό.

Παράλληλα, η πολυειδική εθνογραφία καθιστά τον εθνογράφο πιο ικανό να συνεργαστεί με άλλες ειδικότητες εντός και εκτός των ορίων των ανθρωπολογικών επιστημών. Ενδεχομένως λοιπόν, ο συνδυασμός από τη μια της προώθησης μιας συμπαγούς μεθοδολογικής και θεωρητικής συνεισφοράς της ανθρωπολογίας για τη διερεύνηση πολιτισμικών και οικολογικών μεταβλητών και από την άλλη της επιδίωξης διεπιστημονικών συνεργασιών (Crate, 2011: 188) να είναι παραπάνω από απαραίτητη. Η «τοποθέτηση» αυτή των ανθρωπολογικών επιστημών στον χώρο των επιστημών που ασχολούνται με τη διερεύνηση και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος μπορεί να προσφέρει πολλά στις διαδικασίες επίλυσης επιστημονικών αλλά και άλλων καιρίων ζητημάτων.

Βιβλιογραφία

- Βαρβούνης, Μ.Γ. & Σέργης Μ. (Επιμ.) (2012). *Ελληνική Λαογραφία. Τόμος Α*. Αθήνα: Εκδόσεις Ηρόδοτος.
- Βαρβούνης, Μ.Γ. (2018). *Ήθη, Έθιμα και Τελετουργίες. Λόγοι, Πράξεις, Ιδεολογίες, Νοοτροπίες και Συμπεριφορές*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Σταμούλη.
- Βαρβούνης, Μ.Γ. & Κούζας, Γ. (2019). *Εισαγωγή στην Αστική Λαογραφία*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Balick, M.J., & Cox, P.A. (2020). *Plants, people and culture: The Science of Ethnobotany*. New York: Garland Science Publishing.
- Bastian, E.D. & Mitchell K.J. (2004). *Handbook of Native American Mythology*. California: ABC-CLIO.
- Bateson, G. (2000). *Steps to an ecology of mind: Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution and Epistemology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bird-David, Nurit. (1990). The Giving Environment: Another Perspective on the Economic System of Gatherer-Hunters. *Current Anthropology*, 31(2): 189-196.
- Bulliet, R.W. (2005). *Hunters, herders and hamburgers. The Past and Future of Human-animal Relationships*. New York: Columbia University Press.
- Γιαλούρη, Ε. επιμ. (2012). *Υλικός Πολιτισμός. Η Ανθρωπολογία στη Χώρα των Πραγμάτων*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Γκέφου-Μαδιανού, Δ. (2011). *Πολιτισμός και Εθνογραφία. Από τον Εθνογραφικό Ρεαλισμό στην Πολιτισμική Κριτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Γκέφου-Μαδιανού, Δ. (2024). *Πολιτικές της Ηθικής στην Ανθρωπολογία. Κριτικές Γενεαλογίες των Κωδίκων Δεοντολογίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Cauvin, J. (2000). *The birth of the Gods and the origins of agriculture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Copans, J. (2004). *Η Επιτόπια Εθνολογική Έρευνα*. (Μτφ. Αικατερίνη Μάρκου). Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Crate, S.A. (2011). Climate and Culture: Anthropology in the Era of Contemporary Climate Change. *Annual Review of Anthropology*, 40: 175-194.
- Douglas, M. (2006). *Καθαρότητα και Κίνδυνος. Μια ανάλυση των εννοιών της μιαιρότητας και του ταμπού*. (Μτφ. Αίγλη Χατζούλη). Αθήνα: Εκδόσεις Πολύτροπον.
- Drake, A.G., Coquerelle, M., & Colombeau, G. (2015). 3D morphometric analysis of fossil canid skulls contradicts the suggested domestication of dogs during the late Paleolithic. *Scientific reports*, 5: 8299. <http://doi.org/10.1038/srep08299>.
- Druzhkova, A.S., Thalmann, O., Trifonov, V.A., Leonard, J.A., Vorobieva, N.V., Ovodov, N.D., Graphodatsky, A.S., & Wayne, R.K. (2013). Ancient DNA analysis affirms the canid from Altai as a primitive dog. *PLoS one*, 8(3), e57754. <http://doi.org/10.1371/journal.pone.0057754>.
- Eriksen, T.H. (2001). *Small Places, Large Issues: An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. London: Pluto Press.
- Fuentes, A. (2010). *Natural-Cultural Encounters in Bali: Monkeys, Temples, Tourists, and Ethnoprimatology*. *Cultural Anthropology*, 25(4): 600-624.
- Fuentes, A. (2023). *Γιατί Πιστεύουμε: Η εξέλιξη και ο ανθρώπινος τρόπος ύπαρξης*. (Μτφ. Θεόδωρος Παραδέλλης). Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Futuyma, D. (1995). *Evolutionary Biology*. (Μτφ. Ελευθέριος Ζούρος). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Hartigan, J. (2015). Plant Publics: Multispecies Relating in Spanish Botanical Gardens. *Anthropological Quarterly*, 88(2): 481-507.
- Harris, M. (1987). *The sacred cow and the abominable pig: Riddles of Food and Culture*. California: Touchstone Publishing.
- Ingold, I. (2021). *The perception of the environment. Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.
- Jurmain, R., Kilgore, L., Trevathan, W., & Ciochon, R.L. (2014). *Introduction to Physical Anthropology*. Boston: Cengage Learning.

- Kalat, J.W. (2020). *Biological Psychology*. Boston: Cengage Learning.
- Keeling, R. (2012). Animal Impersonation Songs as an Ancient Musical System in North America, Northwest Asia, and Arctic Europe. *Ethnomusicology*, 56(2): 234-265. <http://doi.org/10.5406/ethnomusicology.56.2.0234>.
- Kirksey, S.E., & Helmreich, S. (2010). The Emergence of Multispecies Ethnography. *Cultural Anthropology*, 25(4): 545-576. <http://www.jstor.org/stable/40930489>.
- Levi-Strauss, C. (1966). *The Savage Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lindow, J. (2001). *Handbook of Norse Mythology*. California: ABC-CLIO.
- Locke, P. (2018) στο *The International Encyclopedia of Anthropology*. New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Morgan, L.H. (1868). *The American Beaver and his works*. Philadelphia: J.B. Lippincot.
- Πολίτης, Ν. (1963). *Παροιμίες. Μελέται περί του Βίου και της Γλώσσης του Ελληνικού Λαού*. Αθήνα: Εκδόσεις Εργάνη.
- Radin, P. (1987). *The Trickster: A Study in American Indian Mythology*. New York: Schocken Books.
- Renfrew, C., & Bahn, P. (2013). *Archaeology: The key concepts*. London: Routledge.
- Riboli, D. (2008). *Tun-suriban. Ανθρωπολογική μελέτη του σαμανισμού των Chelang του Νοτίου και Κεντρικού Νεπάλ*. (Μτφ. Ρουμπίνη Ψαρούλη). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Sissons, J. (2005). *First peoples: Indigenous Cultures and Their Futures*. London: Reaktion Books.
- Strimenopoulos, A., & Lozano, M. (2024). Correlation between dental microwear analysis and dietary habits of Neanderthal populations in the Iberian Peninsula. *Radiocarbon*: 1–13. doi:10.1017/RDC.2024.53
- Swanson, H.A. (2017). Methods for Multispecies Anthropology: Thinking with Salmon Otoliths and Scales. *Social Analysis: The International Journal of Social and Cultural Practice*, 61(2): 81-99. <http://www.jstor.org/stable/26404929>.
- Trigger, B.G. (2006). *A history of archaeological thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Turner, V.W. (1967). *The Forest of Symbols. Aspects of Ndembu Ritual*. New York: Cornell University Press.
- Φύλιας, Β. (1996). *Κοινωνία και Εξουσία στην Ελλάδα. Ι. Η νόθα Αστικοποίηση 1800-1864*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Χιντήρογλου, Χ.Σ. & Στάικου, Α. (2020). *Ηθολογία Ζώων*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Σύντομο Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Παναγιώτης Πόζογλου σπούδασε στο τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πάντειου Πανεπιστημίου (2019-2023). Έπειτα, πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στη Λαογραφία και στην Πολιτιστική Διαχείριση στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης και το Πανεπιστήμιο Αιγαίου (2023-2025). Συμμετέχει ενεργά σε επιστημονικές εταιρείες και συλλόγους της Ελλάδας.

Short CV

Panagiotis Pozoglou studied at the Department of Social Anthropology of Panteion University (2019-2023). He then continued his studies at postgraduate level in Folklore, Folkloristics and Cultural Management at the National and Kapodistrian University of Athens, the Democritus University of Thrace and the University of the Aegean (2023-2025). He is an active member of many scientific associations in Greece.